

לימוד יומי באמונה

ספר העיקרים

חלק א'

תמוז-אב שנה שלישית

תלמידי ישיבת מרכז הרב

יוצא לאור על ידי ארגון בשביל הנשמה

ללמוד-להעמיק-להתחבר

בשיתוף:

יוצא לאור על ידי ארגון 'בשביל הנשמה'

תלמידי ישיבת מרכז הרב

מערכת: דוד גלילי, הרב יהושע וייסינגר, משה שטרנברג.

כתיבה: הרבנים - אריאל אליהו, אוריאל אבינר, אברהם בורשטיין, יהודה ברגמן, ישי ברנר, מרדכי ברקוביץ, דודי גרינפלד, עומר דוידוביץ, מנחם וייס, דוד יעקובוביץ, אלחנן כהן, ליאור לביא, ש"י לוי, יהונתן לנגה, מאיר שמחה מונדשיין, לירן עוקשי, ירדן נתן קלינמן, אבישי קולין, שלמה קורץ, חיים קטן, נתנאל רוזן.

ביקורת: הרב ירון גרופמן, הרב יהודה וינגוט, הרב אבינועם זומר, הרב מיכאל לוצקי, הרב אב"י סילבצקי.

עורך ראשי: עזריאל שפנגנטל.

סדר ועימוד: עמירם יוסף קדוש 0548-408676, 0556-684412.

עיצוב כריכה: צוריאל גביזון 052-4435256. יסכה אהרוני 058-7797065.

עריכת לשון: אלעד ברנד 0524-895436, אליהו כהן 0527-808918.

טקסט ספר העיקרים: באדיבות הוצאת 'מישור'. כל הזכויות שמורות להו"ל.

תודה לרב יצחק שילת והרב אלישע אבינר על הליווי והייעוץ.

תודה למסייעים במלאכת הקודש - תומר אילוז, דוד אורליאן, אברהם אלקבץ, מיכאל ברגשטיין, יעקב ברין, נחמה גוטמן, שלומי הירשפלד, אחיה כהן, אריאל כהן, מיכאל כהן, מתן כהן, עומרי כוכבי, יוחנן לובין, דוד מלכיאל, איתי מרקוביץ, מתן עמרן, אריאל פישר, אליהו פרארי, עומר פרארי, מתיתיהו פרידמן, יהודה פרנקו, דוד צדוק, אפרים צימרמן, רבקה קרנץ, ניר שאול, אפרים שחור, דניאל שמיאן, ידידיה שדורפי, מרדכי שדורפי, יהודה שרעבי ולכל השותפים במלאכה.

החוברת יוצאת בשיתוף פעולה עם אתרי האינטרנט 'ישיבה' ו'מכון מאיר'.

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת ההרוגים בפיגוע במרכז הרב.

© כל הזכויות שמורות ל: 'בשביל הנשמה' (ע.ר.). מותר להעתיק ולצלם לצרכי לימוד פרטי בלבד.

לעילוי נשמת

רב קהילה ומחנך
דואג לצרכי הפרט והציבור
אוהב ארץ ישראל
וזכה לעלוות אליה בסוף ימיו

הרב **משה צבי ב"ר דוב בער ז"ל**

נלב"ע י"ב בחשוון תשמ"ח

ת.ג.צ.ב.ה.

ספר העיקרים

רבי יוסף אלבו הוא החכם הפילוסוף האחרון של יהדות ספרד, ובו מסתיימת תקופת תור הזהב של הפילוסופיה העברית.

לא רבים הם הפרטים הביוגרפיים הידועים לנו על המחבר. הוא נולד בערך בשנת הק"מ (1380) ונפטר בערך בשנת הר' או הקצ' (1440 או 1430). רבו המובהק היה רבי חסדאי קרשקש (בעל "אור ה'", ראה העיקרים א, כו; ג, טז), והוא שאב גם מתורתו של רבי שמעון דוראן (התשב"ץ) וכן של יתר גדולי ההוגים הראשונים. את ספרו 'העיקרים' כתב בעת ששימש כרב העיר שוריאה שבקסטיליה.

ספר 'העיקרים' הוא מספרי המופת של העולם היהודי. בספר זה מסכם המחבר למעשה את כל עולם ההגות והאמונה העברית עד לתקופתו, אך גם מחדש ומאיר בדרכו הייחודית עניינים שטרם נתבארו עד לימיו.

בספר הוא מחדש את המושג 'עיקרים' - יסודות אמונה המהווים בסיס לדת, שכל קיומה של הדת תלוי בהם ובלעדיהם אין לה קיום.

את 'העיקרים' חילק המחבר לשניים - עיקרים ושורשים; העיקרים הם כאמור היסודות שבלעדיהם אין קיום לדת האלוהית, והם שלושה: מציאות אלוהים; תורה מן השמים; שכר ועונש. בכדי לא להשאיר את שלושת העיקרים לפרשנות אישית של כל אחד, הגדיר רבי יוסף אלבו גם שורשים שהם מעין תולדות הנגזרות מהאבות - העיקרים.

בספר ארבעה מאמרים: הראשון שבהם מבאר את חובת החקירה ולימוד האמונה העברית, מתוך דגש על הנושא של בירור עיקרי האמונה. שלושת המאמרים שאחריו מוקדשים כל אחד לעיקר אחד משלושת העיקרים.

סגנונו הנעים והעממי לצד עמקותו, דרשותיו המיוחדות ובהירותו וכן מגוון המקורות מהם שאב, הפכו את ספרו לבעל תפוצה רחבה ביותר בכל רחבי העולם היהודי ואף מחוצה לו.

בתכנית הלימוד לא נוכל להקיף את הספר כולו. לאחר מחשבה מרובה בחרנו את החלקים המרכזיים בהם מתבלטת שיטתו של המחבר והחלקים שרלוונטיים להתמודדות היום-יומיות שלנו. בחלק א' נלמד את מאמר ראשון שמהווה תמצית של הספר. בחלק הבא נלמד חלקים ממאמר שלישי ורביעי.

משיבים את האמונה אל הלב כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון ימשך עד לסוף שנת תשע"ו.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< להבין: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

< יחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

תוכנית השנה הרביעית

חשוון-טבת: אגרות הרמב"ם

שבט-אדר: הרב קוק

ניסן-סיון: גבורות ה' למהר"ל

תמוז-אב: אמונות ודעות

אלול-תשרי: אחרוני דורנו

תוכנית השנה השלישית

תשרי-טבת: מסילת ישרים

שבט-אדר: פרקי אמונה ממשנה תורה

ניסן-סיון: נצח ישראל למהר"ל

תמוז-אב: ספר העיקרים - חלק א'

אלול-תשרי: ספר העיקרים - חלק ב'

**לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל
היכנסו עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:**

www.yeshiva.org.il

www.meirtv.co.il

הקדמה

המאמר הראשון מהווה את עיקר הספר והעניין המרכזי בו. במאמר זה רבי יוסף אלבו יבאר את הגדרת עיקרי האמונה באלוהים ועיסוק בשאלת מספר עיקרי האמונה. ידיעת עיקרי האמונה היא ידיעה בסיסית המחייבת כל יהודי, שכן עיקרי אמונה אלה מנתבים את כל אורחות חייו ומשפיעים עליהם.

כדי לבאר זאת רבי יוסף אלבו עורך לנו סקירה של שתי מערכות חוקים נוספות: מערכת חוקים טבעית ומערכת חוקים נימוסית-מוסרית. מערכת החוקים הטבעית היא מערכת חוקים תועלתנית, הבאה לענות על צורך האדם לחיות בחברה ולא כאדם בודד, למשל חוקי השוק הם חוקים הבאים למסד התנהלות ראוייה של המסחר. מערכת חוקים עליונה יותר היא מערכת חוקים הנובעת משיקולים מוסריים. מטרתה של מערכת זו היא לנהל חיים בעלי ערך ומשמעות. חוקי מדינה, העוסקים בצדק ובהגנה על החלש, הם דוגמה לכך. רבי יוסף אלבו מכנה אותה דת נימוסית. מעל שתייה נמצאת הדת האלוהית. זו היא מערכת האמונות והמעשים שמקורה אלוהי. המאמר יברר מהם עקרונות היסוד המהווים בסיס לכל מערכת חוקים, ומהם יבחן את עקרונות היסוד של הדתות המאמינות באל אחד (המונותאיסטיות) ובייחוד העקרונות של דת ישראל - הדת האלוהית האמיתית. מאמר זה יעסוק גם בשיטות מוני עיקרים שקדמו לו, ובפרט הרמב"ם, שיטות שאותן הזכיר רבי יוסף אלבו בבואו לדון בשאלת מניית העיקרים.

המאמר אף יחדד את ההבדל בין אמונות יסוד שאי אפשר בלעדיהן לעומת אמונות חשובות שאנו חייבים להאמין בהם. חשוב לו לציין שאדם שאינו מאמין בהם עדיין לא יוצא מגדר האמונה היהודית. כמו כן, הוא יעסוק באמונות נוספות שאנו חייבים להאמין בהם, ובבידור השאלה האם יש צורך לחקור את עיקרי האמונה או שיש לסמוך על המסורת.

ביאורים

הרבה מגדולי ישראל עסקו בבירור עיקרי היהדות. מהם אותם העקרונות שעל גביהם כל התורה עומדת. יש לברר מדוע בירור היסודות של היהדות הוא כה חשוב ומהותי?

עבודת האלוהים מביאה את האדם להצלחה האנושית. הצלחה האנושית היא חיים מושלמים בעולם הבא, חיים של שלמות שאין בהם שום נזק ושום חיסרון, שלא כמו המתרחש בעולם הזה. אנו צריכים להשקיע את כל כוחותינו בדרך המביאה לכך. שני הדברים המרכזיים ביותר באישיותנו הם השכל והמעשה - עולם הערכים והמידות של האדם, ודרך החיים שלו ומעשיו השונים. כששני אלו מכוונים ועושים את תפקידם נאמנה - מובטח לו לאדם שיזכה לחיי העולם הבא.

אך מהם אותם המעשים הטובים והדעות הנכונות המביאים את האדם לשלמותו? אפשרות ראשונה לדעת מהי הדרך הנכונה שבה צריך ללכת היא באמצעות החקירה השכלית - בירור וליבון של כל מעשה ומחשבה האם ראוי הוא או שמא לא. אבל דרך זו איננה בטוחה ורצופה אכזבות קשות. לאדם אין יכולת להכיר לעומק את מהותו ואת מכלול הגורמים המשפיעים עליו. לכן אין אפשרות להגיע למסקנות בטוחות ודאיות בנוגע לדעות הנכונות והמעשים הטובים. חייב להיות מקור שהוא מעל לאדם, אשר מכיר אותו היטב, שיאמר לו מהי הדרך הנכונה בה עליו לנהוג - הדרכה אלוהית, מפיו של בורא העולם והאדם, שמסבירה איך לחיות נכון. התורה היא ההדרכה האלוהית המפורטת כיצד להגיע למיצוי היכולת האנושית ולשלמות אישית.

אך כדי לדעת מה מבדיל את הדת האלוהית מתפיסות עולם שונות הקיימות בעולם אנו צריכים להגדיר מהם ההבדלים בין הדת האלוהית לתפיסות העולם האחרות. מהם קווי היסוד של הדת האלוהית. אנו חייבים לדעת מהם העקרונות של הדת האלוהית כדי לדעת לכוון את חיינו לאורם ועל ידי כך להגיע לשלמות ולחיי העולם הבא.

זו הסיבה לכך שרבי יוסף אלבו חיבר את ספרו. הוא מברר מהי התשתית שעליה הדת האלוהית עומדת. ישנם שלושה עיקרים שעומדים בבסיס הדת האלוהית; מציאות ה', תורה מן השמים ושכר ועונש.

הספר יעסוק בהרחבה בכל אחד מהעיקרים ויבסס את קביעתם כיסודות האמונה.

להצלחת חוה בת מוריה הי"ו לעילוי נשמת משה בן שמחה בניטח ד"ל

פתיחה

פתחו- לי שערי צדק, אבא-בם אודה יה

זה השער לי, צדיקים יבאו בו [תהלים קיח, יט-כ]

למה° שהייתה ההצלחה האנושית° נתלית בעיון ובמעשה°, כמו שבאר הפילוסוף ספ"ר הנפ"ש, והיו° הדעות האמתיות והמעשים המשבחים, אי-אפשר שישיגו על-נכון° מצד-השכל האנושי, להיות° שכל האדם לואה° מהשיג הדברים על אמתתם, כמו שיבוא [מאמר ד, פ"ג] - חיב בהכרח שימצא דבר, הוא למעלה מהשכל האנושי, על-ידיו יגבולו° המעשים המשבחים וישכלו° הדעות האמתיות, בענין° שלא יהיה בהם שום-ספק כלל; וזה לא יהיה אלא בהישירה° אלהית. ועל-כן היה ראוי ומחויב על כל אדם להכיר הדת האלהית, המישרת לזה, מאולתה° מן הדתות, וזה לא יתכן אלא בידיעת העקרין שאי-אפשר שתמצא הדת האלהית זולתם°. והיא היתה כננת החבור הזה: לבאר העקרין ההכרחיים לדת האלהית, כמה הם; ובעבור זה נקרא שמו "ספר העקרין".

ויחלק להקדמה וארבעה מאמרים:

ההקדמה היא להודיע ההכרח המביא לחבר הספר הזה, והחקירות שראוי שיפלו בו חלקי הספר דרך-כלל; ויתבאר בה גדל מעלת החקירה הנופלת בזה-הספר; ויפרש בה פסוק "ויהי נעם".

המאמר הראשון - יחקר מעקרי הדתות, כמה הם ואי-אלו הם; וההבדל שיש בין הדתות האלהיות והנימוסיות; ואי-אלו הם עקרי הדת האלהית, ואי-אלו הם עקרי הדת הנימוסית. ויבאר שיש לדתות עקרין כוללים ועקרין מיוחדים, ושהעקרין הכוללים לדתות האלהיות הם שלשה, שהם: "מציאות ה'", "תורה מן השמים", ו"שכר ועונש". ויבאר שיש תחת-אלו עקרין אחרים, נתלים בהם ומסתעפים מהם. ויבאר כמה תכר הדת האלהית מן הדת המזיפת המתדמה באלהית.

המאמר השני - בבאר העקר הראשון, שהוא: "מציאות ה'", והעקרין הנתלים בו ומסתעפים ממנו.

המאמר השלישי - בבאר העקר השני, שהוא: "תורה מן השמים", והעקרין הנתלים בו ומסתעפים ממנו.

המאמר הרביעי - בבאר העקר השלישי, שהוא: "שכר ועונש", והעקרין המסתעפים ממנו והדברים הנתלים בו.

למה - בגלל. ההצלחה האנושית - האדם מגיע לשלמותו. בעיון ובמעשה - במחשבות נכונות ומעשים טובים, והיו - דהיינו. על-נכון - באמת. להיות - מכיוון. לואה - עיף, אין לו די כוח. יגבול - יגדרו. וישכלו - יילמדו. בענין - באופן. הישרה - הדרכה ישרה, הכוונה. מאולתה - יותר מכל הדתות האחרות. זולתם - בלעדיהם. שיפלו - שימצאו. הנימוסיות - שמקורן בהבנת השכל האנושי (לקמן פרק ז).

כוונת החיבור

חלקי הספר

ביאורים

לכל אידיאולוגיה יש עקרונות יסוד. בבסיס תפיסת העולם עומדים ערכים שלאורם חי האדם ומנווט את חייו על פי תפיסת עולם זו. על פי העקרונות הללו ניתן גם להבחין מי שייך לאותה קבוצת המאמינים להם תפיסת עולם זוהי, וכן לבחור אם להיות שייך לקבוצה הזאת או לא. למשל, רק אם אדע מהם עקרונות היסוד של הדוגלים בצמחונות - אוכל לבחור אם ליטול חלק איתם או לא.

אם כך, עולה שאלה יסודית ופשוטה: מהם עיקרי היהדות? ובכלל, מהם העיקרים של כל התורות הטוענות שהן ניתנו מאת האלוהים?

לכאורה קל מאוד לדעת מהם עיקרי האמונה. שהרי רוב העולם, ובייחוד בתקופת רבי יוסף אלבו, לפני כ-600 שנה, הגדירו עצמם כבעלי דת - יהודים, ולהבדיל נוצרים ומוסלמים. מי שהגדיר את עצמו כבעל דת שניתנה מהאלוהים ודאי גם ידע להגדיר מהם עקרונות היסוד של אותה הדת, ומה מבדיל אותו ממחוסרי הדת או מבעלי הדתות האחרות. לשם כך לא צריך להיות רב או להבדיל כומר או קאדי. כל אדם מאמין, ולו האדם הפשוט ביותר, צריך לדעת מהם עקרונות היסוד של דתו. אלו אלו הוכחות מופשטות וביורורים אמוניים מסובכים. מדובר על קווי היסוד של אמונתו. גם לא דרושה ידיעה מבוררת עד תום. מספיק שידע באופן כללי וידמיין את מה שמצפים ממנו להאמין. כמו שכל רופא מתחיל יודע שישנם עקרונות בסיסיים ברפואה, גם באידיאולוגיה הרפואית וגם בעקרונות הטיפול הרפואי. ישנה תפיסה בסיסית שרוצה להציל את האדם ולרפא את האנושות ממחלות. גם אם הוא לא יודע בדיוק איך וכיצד - אבל הוא בטוח שזה הכיוון. אם הוא לא חושב כך - אין לו מקום ברפואה.

אך הדבר אינו פשוט כל כך. חכמי הדורות לא עסקו רבות בעיקרי האמונה. וגם אלו שעסקו, מתווכחים ביניהם על מספר יסודיותה. בתוך יסודות האמונה אפשר למצוא שתי קבוצות:

יסודות שעוסקים בדת האלוהית - אלו יסודות שכל מי שמאמין בבורא העולם צריך להאמין בהם. עיקר המלחמה של מאמיני היסודות הללו היא נגד עובדי עבודה זרה וכופרים. יסודות אלו כוללים, למשל, את הימצאות הבורא ובריאת העולם. עקרונות אלו נכונים לכל בעלי הדתות.

יסודות שעוסקים באמיתות תורת משה - אלו יסודות שמייחדים את אמונתנו מאמונת הדתות האחרות. יסודות אלו כוללים את האמונה בנבואת משה ואת אי יכולתה להשתנות.

בין יסודות אלו יש להבחין בין יסודות האמונה שבלעדיהם כל בניין האמונה מתמוטט, לבין עקרונות אמוניים חשובים אך שאינם מוציאים את האדם שטועה בהם מהשייכות הכללית לאמונה ולקב"ה.

הרחבות

תכלית העיקרים

וממה שאין לספק בו הוא שראוי שיהיו לדת האלוהית עקרונות פולליים. את ערכו של פירוט העיקרים הסביר הרב קוק: "תכלית העיקרים באמונה היא להביא מעמד אורגני (חי) במערכת הדיעות האמוניות, שזאת היא שלמות היצירה הרוחנית כהמוחשית" [מאמרי הראיה, עמ' 14]. הגדרת עיקרי התורה מבררת שלכל הצדדים השונים אליהם התורה מכוונת יש מרכז משותף והם אינם פעולות נפרדות. מתוך כך מתברר שהתורה היא מכלול אחד שלם. הרב קוק מביא דוגמה לעיקרון זה מעולם החי: "וכשם שבעלי החיים השפלים, שאין להם מרכזים עיקריים לשפע החיים שלהם, וכל אחד מחלקיהם יוכל להוציא מקרבם את כל חלקי יצירתו האורגנית גם אחרי אשר יגור לגזרים, הנה לעומת זה החיים של אלה הם במדרגה פחותה". ישנן תולעים שאם חותכים אותן הן ממשיכות לחיות כשני יצורים שונים. מצאיות זו מורה על מדרגה נמוכה של חיים שאינה זקוקה למערכת שלמה הכוללת איברים רבים. לעומת זאת בעלי חיים מפותחים יותר, נזקקים לכל האיברים שיש להם על מנת למצות את פוטנציאל החיים שלהם. הרב קוק מבאר שהיתרון של אמונה המיוסדת על עיקרים היא בהבנה שהאמונה איננה אוסף של משפטים אותם האדם לומד לשנן, אלא היא מותאמת לחיי האדם, מרוממת אותו וחושפת בו איכות רוחנית.

הקדמה

ידיעת העקרונות והבנת ההתחלות, שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים, קלה מצד וקשה מצד. ידיעת העיקרים

אם קלותה - לפי שכל האנשים הנודעים היום בעולם הם בעלי-דת. ולא יציר שיהיה אדם מבעלי-הדת, או יתחס אליה, אם לא ידע עקרי הדת ההיא, או יצירם הבנה ציורית, כדי שיאמין בהם; כמו שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה, ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה, ידיעה אמיתית, או לפחות ידיעה ציורית. ועל-כן הוא מבאר שראוי לכל בעל-דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתחס אליה, ידיעה אמיתית, כפי מה שיגזר טבע הענין, או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין.

ואם קשה - לפי שלא מצינו להמון החכמים שיידברו בעקרי הדתות דבור מספיק, ולא שיהיו מסכימים בעקרים ולא במספרם, אבל נמצאם מתחלפים בהם חלוף רב; וביחוד בעקרי תורת משה, שעם שהכל מסכימים בה היותה אלוהית, הם מתחלפים במספר עקריה, חלוף אינו מעט. כי יש מי ששם אותם שלשה-עשר עקרים, ויש מי ששם אותם עשרים-וששה עקרים, ויש מי ששם אותם ששה עקרים בלבד. ולא אהד בהם ששת לבו לברא עקרי הדת האלוהית בכלל, אשר לא ידמה תורה אלוהית זולתם; ואם הדת האלוהית ראוי שתהיה אחת או רבות; ואם הן רבות - אם ראוי שיהיו לכל אחת עקרים מיוחדים, מאשר היא אלוהית ופרטית, אם לאו.

וממה שאין לספק בו הוא שראוי שיהיו לדת האלוהית עקרונות פולליים, מאשר היא אלוהית בכלל - אם יבטל אחד מהם לא יציר היותה אלוהית; ועקרונות מיוחדים-פרטיים - אם יבטל אחד מהם תפל הדת ההיא, אף על פי שלא תפל הדת האלוהית בכללה.

העיקרים הכוללים והעיקרים הפרטיים

ההתחלות - הבסיס. **בכלל** - בכללות. **מצד** - מצד אחד. **הבנה ציורית** - יצייר בשכלו הבנה מסוימת (שישחית היצונית). **מתחלפים** - משתנים, שיטות רבות ושונות. **אינו מעט** - לא קטן, רב. **ששת לבו** - שם על לבו. **זולתם** - מבלעדי הבנת העיקרים. **לספק** - להסתפק.

הצלחת בני ואורה שמאי וכל יוצאי חלציהם הי"ו

